

L'Evangelí segons Joan com a revelació del projecte de Déu (la Veritat). «Jo sóc el camí, la veritat i la vida» (Jn 14,6)

Josep Oriol TUÑÍ I VANCELLS

La solemne afirmació que citeu en el títol és un text clàssic, conegut i estudiat. Se'm va proposar d'abordar-lo amb la qüestió gnòstica com a marc. La veritat és que en els darrers trenta anys tant el tema de la veritat, com el de la forma «jo sóc» en l'Evangelí segons Joan (EvJn) han estat enfocats des del marc del Judaisme i avui dia es pot dir que hi ha una certa unanimitat a interpretar aquest text amb el rerefons de la tradició jueva.¹ Per tant, voldria fer-ne una lectura que ens atansi al nucli més rellevant i, a més, subratllar un aspecte que no ha estat del tot present en l'exegesi del text i que, en canvi, em sembla que arrodoneix l'ensenyament que hi tenim.

El meu treball és un apropament al text en tres onades. Primer (1), una breu anàlisi del context que ens ajudi a situar el text. Després (2), una interpretació de la dita de Jesús en dues parts: *a*) context i sentit de l'afirmació «jo sóc el camí i la veritat i la vida»; *b*) enllaç d'aquesta fórmula amb altres textos de l'Evangelí. Finalment (3) una breu referència a la clau d'interpretació de Jesús com a camí i veritat i vida: l'esperit de la veritat.

1. Ara es pot trobar una justificació d'aquesta afirmació en: J. O. TUÑÍ I VANCELLS: *Exegesi i hermenèutica de l'Evangelí segons Joan en l'època crítica* (Facultat de Teologia de Catalunya. Lliçó Inaugural. Curs acadèmic 2008-2009), Barcelona 2008, pp. 22-28 i 45-53.

Josep Oriol TUÑÍ I VANCELLS, «L'Evangelí segons Joan com a revelació del projecte de Déu (la Veritat)», en *La veritat i la mentida* (ScrBib 10, Barcelona: PAM – ABCat 2010, pp. 155-171)

1. EL CONTEXT

1.1. *Context ample*

El context és el comiat de Jesús, que en l'EvJn és un moment molt important de la presentació joànica. Després del treball pioner d'E. Cortès, aparegut en 1974,² que va representar una novetat pel que fa a la valoració del missatge d'aquests fragments, hi ha hagut molt d'interès en aquests capítols 13-17 de l'EvJn. Resulta impossible donar compte de les moltes aportacions positives d'aquests anys.³ Cal notar, tanmateix, que cap dels autors citats en la nota 3 postula el marc gnòstic com a mitjà d'accés al sentit del comiat de Jesús. Per tant, la nostra tasca se centrarà en una anàlisi del text en el seu context i només farem una referència genèrica al rerefons. Comencem amb el marc del comiat, que situa el text que volem esbrinar.

1.1.1. El marc del comiat de Jesús en l'EvJn

No em deturo a esmentar les notables diferències amb la tradició sinòptica. El marc situa aquests parlaments de Jesús en el context dels diàlegs de comiat. Aquí convé dir que el text és fidel a aquesta situació, sense que aquest marc històric sigui l'interès primordial dels diversos fragments. La

2. E. CORTÈS, *Los Discursos de Adiós de Gn 49 a Jn 13-17. Pistas para la historia de un género literario en la antigua literatura judía*, Barcelona 1976.

3. Només n'esmento algunes: J. BEUTLER, *Habt keine Angst: Die erste johanneische Abschiedsrede (Joh 14)* (SBS 116), Stuttgart 1984; T. ONUKI, *Gemeinde und Welt im Johannesevangelium. Ein Beitrag zur Frage nach der theologischen und pragmatischen Funktion des johanneischen Dualismus* (WMANT 56), Neukirchen 1984: un estudi en línia amb un famós article de W. A. MEES (1972); sobre la funció pragmàtica del dualisme de l'EvJn en el marc d'una comunitat que defensa la seva pròpia identitat vegeu la llarga nota 47 de les pp. 10-11 del llibre d'Onuki; F. F. SEGOVIA, *The Farewell of the Word. The Johannine Call to Abide*, Minneapolis, MN 1991; A. DETTWILER, *Die Gegenwart des Erhöhten. Eine exegetische Studie zu den johanneischen Abschiedsreden (Joh 13,31-16,33) unter Berücksichtigung ihres Relecture-Charakters* (FRLANT 169), Göttingen 1995. Segueix el model de relectura que proposa Jean Zumstein per a molts textos de l'EvJn i analitza els tres discursos com a successives relectures. Chr. HOEGEN-ROHLS, *Der nachösterliche Johannes. Die Abschiedsreden als hermeneutischer Schlüssel zum vierten Evangelium* (WUNT II 84), Tübingen 1996: una anàlisi hermenèutica de l'EvJn, seguint fonamentalment algunes de les propostes de T. Onuki. Ch. DIETZFELBINGER, *Der Abschied des Kommenden. Eine Auslegung der johanneischen Abschiedsreden* (WUNT 95), Tübingen 1977. Finalment cal citar també la tesi de K. SCHOLTISSEK, *In Ihm Sein und Bleiben. Die Sprache der Immanenz in den johanneischen Schriften*, Freiburg: Herder 2000.

introducció de 13,1-3, la interrupció de 14,31 i la continuació de 18,1 ens fan entendre que estem en una etapa diferent dins el desenvolupament de l'EvJn.⁴

L'EvJn té un tall important a 12,36: «Després d'haver dit això, Jesús se n'anà i es va amagar d'ells.» Aquest text, tot i tenir l'aparença de fer la transició a una nova escena, té una funció més gruixuda: ens situa en una etapa diferent. Jesús ja ha dit solemnement que ja ha arribat l'hora (12,13.27) i que ara entrem en el judici d'aquest món i que ara el príncep d'aquest món serà tret a fora (12,31). Endemés, tant 12,37-43 per una banda, com 12,44-50 per una altra, assenyalen la cloenda de l'activitat pública de Jesús.

En els fragments que segueixen i que s'obren amb la solemne introducció de 13,1, el narrador, que ha anat il·luminant el sentit dels episodis de la primera part (2,20-22; 12,16; i també de les paraules de Jesús que no s'entenen: 12,32-34), passa a un segon pla i el qui farà d'hermeneuta és Jesús mateix: «això que faig ara tu no ho entens, ho entendràs més endavant» (13,7); «us ho dic ara, abans que succeeixi, perquè quan succeeixi cregueu que jo sóc» (13,19; vegeu 14,20). Però les intervencions de Jesús no se centren a explicar el sentit dels seus gestos o de les seves paraules⁵ sinó en el futur immediat dels deixebles. És a dir, en el present dels lectors: efectivament, els discursos no van adreçats solament als deixebles presents en l'escena del comiat; són instruccions per al futur dels creients joànics. L'horitzó s'ha eixamplat i dona peu a paraules de consol sobre el futur dels deixebles quan ell haurà marxat.

Alguns indicis en aquest sentit:

– Contrast entre l'ara fosc i un després lluminós: «Ara no entens això que faig, ho entendràs després» (13,7); «Ara tu no pots seguir-me allà on jo vaig. M'hi seguiràs més tard» (13,36); «Ara creieu? Ve l'hora, més ben dit, ja ha arribat [...]» (16,32).

– «Quan (*hotan*) vingui el Paràclit us ho farà entendre tot [...]» (14,26); «aquell dia [...]» (*en ekeinêi têtî hêmérâi* 14,20; 16,23.26); «quan succeeixi creureu [...] coneixereu» (13,19; 14,29, 15,26; 16,4.13.21[bis]).

– «Tothom coneixerà que sou deixebles meus per l'amor que us tindreu entre vosaltres» (13,35): la mirada va clarament dirigida al futur.

4. Vegeu, per exemple, ONUKI, *Gemeinde und Welt*, 99-101. Es pot veure també el que diu X. LÉON DUFOUR, *Lecture de l'évangile selon Jean*, Paris 1993, pp. 11-14.

5. En el fons, els gestos i les paraules que configuren la tradició eucarística en la seva versió ritual, segons la tradició sinòptica (Mc i Lc): vegeu un bon estudi comparatiu que té molt en compte el gènere literari «discurs de comiat», X. LÉON DUFOUR, *Le Partage du pain eucharistique selon le Nouveau Testament*, Paris 1982 (n'hi ha traducció castellana).

– L'esment de l'expulsió de les sinagogues (16,2) ens situa en un moment determinat de la història de la tradició joànica, després de la reunió de Jabne, a la fi del segle I.⁶

– Com ha quedat insinuat abans, el paper d'hermeneuta que tenia el narrador i que ha acompanyat el lector al llarg de l'evangeli (2,22; 7,39; 12,16), ara el fa Jesús. I Jesús parla com el qui ha marxat: «*tauta lelaleka par'hymin menôn*» (14,25 vegeu 16,1.4.6.25).

– Aquesta òptica de lectura actualitzada del comiat ja fa anys que l'accepta d'una manera pràcticament unànime l'exegesi joànica. Per a citar alguns autors que han explicitat aquest parer en els darrers cinquanta anys: per damunt de tot el comentari de R. Bultmann (1941), però també C. H. Dodd (1953); R. E. Brown (1971); C. K. Barrett (segona edició 1978); T. Onuki (1984); J. Ashton (1991); X. Léon-Dufour (vol. III, 1993); A. Dettwiler (1995); Chr. Hoegen-Rohls (1996); K. Scholtissek (2000).⁷

Per tant, penso que està justificat llegir aquests textos com adreçats als lectors, a nosaltres. Aquest és el nucli del gènere literari «testament», que té un exemple ben conegut i utilitzat en els *Testaments dels Dotze Patriarques*. Es tracta d'un llegat espiritual que s'ofereix en boca d'un personatge cone-

6. És ben conegut que l'obra que va marcar l'estudi de l'Evangelium segons Joan en el teló del judaisme de la sinagoga entorn de Jabne va ser la de J. L. MARTYN, *History and Theology in the Fourth Gospel*, New York, NY 1968. La bibliografia és aquí molt nombrosa; vegeu K. WENGST, *Interpretación del evangelio de Juan*, Salamanca 1987, que en fa un bon resum i dóna, en les notes, la informació més rellevant. Tanmateix convé tenir en compte que la proposta de llegir l'EvJn en el marc del judaisme fariseu ja s'havia fet abans. Citem almenys W. WREDE, *Charakter und Tendenz des Johannesevangeliums*, Tübingen 1903; R. E. BROWN, *The Gospel according to John*, I-XII, New York, NY 1966, XXXV-XXXVI - LXXIII-LXXV; E. GRÄSSER, «Die antijüdische Polemik im Johannesevangelium», *New Testament Studies* 11 (1963-64) 74-90, aquí pp. 78-82.

7. Un parell de citacions prou qualificades: diu C. H. DODD (1953): [...] the whole series of discourses [...] is conceived as taking place within the moment of fulfilment. It is true that the dramatic setting is that of 'the night in which He was betrayed', with the crucifixion in prospect. Yet in a real sense it is the risen and glorified Christ who speaks. This is emphasized again and again: Jesus knows that the Father has committed everything into his hands (13,3), and given Him authority over all flesh (17,2, which is clearly the prerogative of the risen Christ at God's right hand, cf. Mt 28,18), and he is on his way to God (*pros ton theon hypagei*, 13,3 cf. 17,13 *nyn pros se erchomai*); the Son of Man has been glorified (13,31); He has already overcome the world (16,33); He has finished his work (17,4). All that is said about the realization of the benefits of the incarnation of the Word is said in view of this 'finished work' (*The Interpretation of the Fourth Gospel*, Cambridge 1953, pp. 397-398; n'hi ha traducció castellana). Andreas Dettwiler: «Die joh Gemeinde sieht sich durch das Wort Jesu direkt angesprochen – und dennoch erlangt sie diese Direktheit der Beziehung mit Jesus durch sein Wort nur im jeweils neu zu vollziehenden Durchgang durch die im Text vermittelte Ursprungssituation "irdischer Jesus – Jünger erster Hand"» (*Die Gegenwart des Erhöhten*, 28).

gut i rellevant. És una forma d'ensenyament, d'exhortació i de remarcar el missatge que s'ofereix als lectors.

Hi ha un detall estilístic, almenys interessant, que vull esmentar perquè no s'acostuma a tenir en compte en la lectura de Jn 13-17. L'ús del mot *vosaltres*. En tot l'EvJn el mot *vosaltres* s'usa 254 vegades. Doncs bé, d'aquestes, pràcticament la meitat s'utilitza en els discursos de comiat: 125 textos, distribuïts de forma prou equilibrada: Jn 13 = 20x; Jn 14 = 34x; Jn 15 = 33x; Jn 16 = 38x. El lector se sent ben representat pels deixebles. Perquè, com diu T. Onuki, si el lector posa una certa distància entre el text i ell, no copsarà mai el sentit d'aquests textos que s'adrecen a ell i el volen acompanyar (*paraklêtos* vol dir «el que és cridat perquè vingui»), li volen fer costat i el volen consolar.

1.1.2. El contingut dels discursos

Dit això, recordo breument el contingut d'aquests fragments. És ben sabut que hi ha dos discursos de comiat (13,31-14,41 i 16,4b-33), amb un fragment al mig, menys clarament situat en aquest context, però suficientment enllaçat amb el que hi ha abans i amb el que segueix (15,1-16,4a).

En un primer moment (14,1-31) el text fa una ullada a la marxa de Jesús i treu conseqüències sobre el creure (conèixer) i la seva relació amb la mútua immanència entre el creient i Jesús. Aquest és el nucli de 14,1-31, juntament amb els dos textos sobre el Paràclit (14,16-17 i 14,26).

En un segon moment, es posa un accent en la joia que seguirà la mort de Jesús (16,4b-27). Com diu encertadament l'exegesi (p. ex. R. Schnackenburg),⁸ aquest segon discurs és més aviat una paraula de consol per a la nova situació que s'inaugura amb la marxa de Jesús. La paraula clau d'aquest segon discurs és la paraula *charà*, és a dir, «joia».

Al mig hi tenim un fragment que explica el tema de la mútua immanència mitjançant la imatge del cep i les sarments: 15,1-16,4a; i mitjançant el manament d'estimar (15,9 *kathôs* és un mot clau, que explica la immanència de Jesús-Cep en les sarments).⁹

Suposats aquests materials, es pot distingir entre els diferents discursos. Alguns autors hi veuen tres moments diferents de la vida de la

8. *Das Johannesevangelium*, III, Freiburg et al. 1975, p. 140: «Eine Trostrede» (n'hi ha traducció castellana).

9. O. DE DINECHIN, «KATHÔS. La Similitude dans l'évangile selon Jean», *Recherches de Science Religieuse* 58 (1970) 195-236. Vegeu també l'obra de K. Scholtissek citada en la nota 3.

comunitat.¹⁰ Jo no ho veig tan clar això. M'inclino per tres peces literàries diferents, amb tres funcions diferents: el primer discurs de comiat (13,31-14,31) és una justificació de la plenitud de la fe present (la del lector). El segon (15,1-16,4a) més aviat forneix una justificació de la plenitud ja assolida en la nova etapa i subratlla el marc dualista de l'existència de la comunitat (comunitat [15,1-17] – sinagoga [5,18-16,4a]). En canvi, el tercer (16,4b-33) es fa ressò d'una situació de crisi i de tristor. Els cristians ja han estat expulsats del culte sinagoga i la situació és de crisi i de depressió. Com ja hem dit, alguns exegetes anomenen aquest darrer fragment discurs de consol.

Aquest marc, fonamentalment d'exhortació i de reforçar l'ànim i la confiança, ens ha de servir per a interpretar la dita de Jesús que hem d'aclarir.

1.2. Context més immediat de l'afirmació

Sobre el context més proper, convé tenir en compte el que acabem d'enunciar, que el marc és el comiat i que els parlaments de Jesús fan avinent el testament que deixa. El testament, que s'ha presentat simbòlicament en el gest de rentar els peus (l'estil, l'«aire» de Jesús, allò que Jesús els vol deixar), es fa palès amb dos temes, el tema del manament d'estimar i el tema del Paràclit. Això no ho detallo més perquè em sembla clar que els continguts temàtics se centren en aquests punts. Només una paraula sobre el tema del manament i sobre la figura del Paràclit.

1.2.1. El manament d'estimar: Jn 13,34-35

L'anunci solemne de 13,34-35, és un text literàriament encabit en el context en què es troba.¹¹ Tanmateix, la seva situació actual apunta a subratllar l'enllaç de l'estimar amb el tema del creure: «En això coneixeran que sou deixebles meus.»¹² Ho tenim clar amb l'anunci en 14,1: «Que

10. J. PAINTER, «The Farewell Discourses and the History of Johannine Christianity», *NTS* 27 (1981) 525-543; LÉON-DUFOUR, *Lecture de l'évangile selon Jean*, III, pp. 67-68.

11. Està ben clar que la pregunta de Pere, «Senyor, on vas?» (13,36) enllaça amb l'afirmació de Jesús: «allà on jo vaig, vosaltres no hi podeu venir» (13,33). El tema del manament (13,34-35) està ficat amb calçador en aquest diàleg.

12. La 1Jn utilitzarà força sovint aquest criteri i l'aplicarà tant a creure com a estimar: vegeu «en això coneixeran»: 1Jn 2,3.5.18; 3,10.16.19.24; 4,1.6.9.10.13.17; 5,2.

els vostres cors *s'asserenin*. *Creieu* en Déu i *creieu* també en mi.» Aquest text enllaça amb dues referències del final del discurs: per una banda en 14,27: «Que els vostres cors *s'asserenin*»; per una altra, en 14,29: «Us ho he dit ara, per endavant, perquè quan succeeixi *cregueu*»; vegeu una formulació idèntica i més explícita en 13,19: «Us ho dic ara, per endavant, perquè quan succeeixi *cregueu* que “jo sóc”.» Les altres referències a *pisteúein* «creure», són prou eloqüents i assenyalen que el creure és el fil conductor del fragment.

- 14,10: «No *creus* que jo estic en el Pare i que el Pare està en mi?»
- 14,11: «*Creieu-me*, jo estic en el Pare i el Pare està en mi. Si més no, *creieu-ho* per aquestes obres» (vegeu 14,20).

Per tant, sembla prou clar que el manament convé interpretar-lo en el marc del creure. El creure és un pas del programa que es realitza en l'estimar. Però sense creure (acollir el do de l'amor) no hi pot haver estimació (donació de la pròpia vida). No em deturo a explicar aquest aspecte que és conegut i que la tradició joànica tracta d'una manera explícita i punyent en la 1Jn (com a exemple 1Jn 2,23 i 1Jn 4,16a).¹³

1.2.2. El tema del Paràclit

Hi ha dos textos que parlen del Paràclit en aquest discurs. Cal tenir-los presents:

El primer és una descripció de l'acció i del paper del Paràclit: «I jo pregaré al Pare, que us donarà un altre *paràclit* perquè es quedi (estigui) amb vosaltres per sempre: l'esperit de la veritat, que el món no pot acollir, perquè ni el veu ni el coneix; en canvi, vosaltres el coneixeu perquè habita a casa vostra (*par'hymin ménei*) i està(rà) dins de vosaltres» (14,16-17). L'original, com mostra l'aparat crític,¹⁴ bascula entre el futur *estai* i el present *estin*: crec que s'hauria d'optar pel present, que és certament una *lectio difficilior*, però que ve insinuat pel present de *ménei*. En qualsevol cas, el missatge és que el *paracletos*¹⁵ pertany a la identitat dels creients en

13. Vegeu, per exemple, J. O. TUÑÍ, «Creure en l'amor (1Jn 4,16a). Relació entre *creure* i *estimar* en la 1Jn», en *El Segrest de la Veritat*, Barcelona 1986, pp. 41-61.

14. *Nou Testament Grec, Llatí, Català*, Barcelona 1995, p. 299.

15. Continua essent un enigma l'origen d'aquest mot original per a designar l'Esperit Sant.

Jesús, i el seu nom enllaça amb el nostre tema d'avui: l'esperit de la veritat. Després ho reprendrem.

El segon text del Paràclit és un text preciós, com una veritable descripció del contingut de l'Evangeli segons Joan. El text diu: «Us he dit això mentre era amb vosaltres, però el *paraclêtos*, l'Esperit Sant que el Pare enviarà en nom meu (R. E. Brown diu que es pot traduir “en lloc meu, de mi”), us farà recordar tot el que us he dit i us ho farà comprendre (literalment “us ho ensenyarà”)» (14,26). És una descripció del contingut de l'Evangeli. Tot l'Evangeli és un record il·lustrat (interpretat) de l'acció i de les paraules de Jesús. Un record que en cap moment no vol donar els fets passats com a passats. L'Evangeli segons Joan vol trametre el sentit d'uns fets que no varen ser copsats en tot el seu abast i que són vigents ara (vegeu 2,22; 12,16, on s'esmenta que els deixebles fins després de la resurrecció [glorificació] de Jesús no es recordaren del que havia dit o fet).

Resumint: està justificat que llegim aquests fragments com a textos que ens parlen a nosaltres directament. El tema del creure (conèixer) està lligat tant amb el Paràclit com amb el tema de l'amor. Creure i estimar és una bina molt significativa en la tradició joànica. Com he dit més amunt, serà especialment aprofundida en la 1Jn (vegeu 1Jn 3,23 i 1Jn 4,16). Estem en el cor de la teologia joànica. Això ens ha de servir per a situar la dita de Jesús en 14,6.

2. L'AFIRMACIÓ DE JESÚS «JO SÓC EL CAMÍ I LA VERITAT I LA VIDA»

Ni la fórmula *egô eimí*, ni els temes de la veritat i la vida no són una sorpresa per al lector de l'Evangeli. En canvi, ho és el tema del camí. Un tema que ni ha sortit en l'Evangeli fins ara (només en la citació d'Is 40,3 en Jn 1,23) i que sols serà recuperat en parlar de l'acció del *Paraclêtos* (que és el que ha de conduir [*hodegeô*] els creients per tot l'àmbit de la veritat, *en têi alêtheiai pasêi* 16,13).¹⁶

2.1. Lectura de Jn 14,1-11

El primer verset és, com ja hem dit, una introducció que es reprendrà al final del capítol: v. 27 reprèn «que els vostres cors s'asserenin» (14,1). El v. 29 torna a esmentar el tema del creure que, juntament amb la marxa de

16. Per a tota l'anàlisi del fragment, vegeu I. DE LA POTTERIE, *La Vérité dans Saint Jean*, 2 vols., Roma 1977, sobretot vol. I, pp. 250-281.

Jesús, es constitueix en el fil conductor del discurs (14,1 «creieu en Déu i també creieu en mi»; vegeu «us ho he dit ara, abans que succeeixi, perquè quan succeeixi cregueu» 14,20). Amb aquesta darrera formulació s'està implicant que el creure del qual es parla és el creure postpasqual (quan succeeixi). Això lliga amb el que hem dit abans sobre la lectura del text com adreçat al lector.

Si ens fixem en el context més immediat, també aquí el tema del creure té un paper rellevant: *pisteúein* en els vv. 14,1 i 14,10.11(bis). I enmig, *ginôskhein*, v. 7(ter).9, són un punt de referència notable en el text. Estem en el creure de després de la Pasqua, un creure que és do i que és familiaritat (assimilació, és a dir, coneixement) amb el misteri de Jesús. Aquest és el marc més immediat de la dita que hem d'interpretar.¹⁷

Anem ara al nucli del fragment (14,2-11). Podem dir que el text es divideix en dues parts. La primera (14,2-5) parla del futur, amb un doble motiu: *el lloc* que Jesús va a preparar per als seus (vv. 2-3), i *el camí* que porta a aquest lloc (vv. 4-5). La segona part, en canvi, parla del present: tots els verbs van en present (vv. 6-11). Aquest segon fragment té com a tema central la realització del camí, mitjançant el conèixer (v. 7), el veure (vv. 7-9) i el creure (vv. 10-11). El conèixer i el veure porten a la clarificació de l'íntima relació entre Jesús i el Pare (14,10-11). Com és ben sabut, el nucli del creure joànnic és Jesús com a objecte del *pisteúein* (98 textos en la majoria dels quals el verb s'utilitza amb Jesús com a objecte: *pisteúein eis* i *pisteúein hoti*).¹⁸ Aquí ens endinsem en la seva identitat més pregona. La identitat de Jesús va lligada a la confessió de fe joànnica: «Perquè tu, essent com ets un home, et fas a tu mateix Déu» (10,33; vegeu 5,18 i 20,29).

Cal que notem que els dos fragments corresponen fidelment a la doble perspectiva que ja hem subratllat en parlar del context ample: el primer (vv. 1-5) reflecteix el marc de la vida de Jesús, amb la situació de comiat i les paraules de Jesús que volen remarcar els motius de la confiança. El segon, en canvi, presenta l'exhortació a aprofundir la confiança que se suposa que el lector ja té (vegeu 20,30-31). Aquí convé remarcar el paper d'eix que juga 14,6 en aquest conjunt. Per una banda enllaça clarament amb la primera part (vv. 2-5) mitjançant el tema del camí (Jesús «va» a un cert lloc: *poréuomai* i *hypagô* 14,2.4; «ja sabeu quin camí hi porta», 14,5). Per altra banda

17. La relació i la proximitat entre *creure* i *conèixer* ha estat notada i estudiada de fa temps: J. O. TUÑI, *La verdad os hará libres (Jn 8,32). Liberación y libertad del creyente en el cuarto evangelio*, Barcelona 1973, pp. 139-147. Tanmateix, el referent fonamental aquí és l'article de R. BULTMANN, «ginôskô k.t.l.» en *TWNT*, I, pp. 689-719, sobretot pp. 711-713.

18. Vegeu, p. ex., J. O. TUÑI – X. ALEGRE, *Escritos joánicos y cartas católicas*, Estella 1995, pp. 123-127.

sembla insinuar un aprofundiment del creure (i conèixer), mitjançant els temes de la veritat i la vida (vv. 7-11).

L'afirmació de la segona part del v. 6 («ningú no va [*erchetai*] al Pare si no és per mi») reprèn clarament l'afirmació «jo sóc el camí». Amb la qual cosa se subratlla que el nucli de 14,6 és el tema del camí. Aquest tema, ja ho hem dit, ha estat preparat en els vv. 2.4 i 5 (Jesús «va» a un cert lloc i parla del camí que hi porta) i ha estat clarament reprès en 14,6a. Per tant, es confirma que l'ensenyament central de 14,6 és que Jesús és el camí. El camí, que és Jesús, ho és per als creients («va» a preparar un lloc per als creients, «vindrà» i prendrà els creients al seu lloc, el lloc on ell s'està). Aquest punt és important: no som davant una presentació que faci referència al camí del Salvador com a model per als creients. L'EvJn va més enllà: és Jesús mateix qui és el camí: ell «va, torna i pren». Per això diu «jo sóc el camí».

Si l'ensenyament central de 14,6 és que Jesús és el camí, ¿quin és el sentit de les dues afirmacions que hi ha a continuació: que Jesús no solament és el camí sinó que és la veritat i la vida? Recordem que el mot *camí*, en sentit cristològic, no és utilitzat enlloc més de l'EvJn. Per tant, no ha de sorprendre que l'autor intenti d'aclarir el sentit del mot mitjançant dos conceptes més. En realitat, el lector no sap què vol dir que Jesús sigui el camí. Hem d'afegir, endemés, el que ja hem insinuat abans: que l'esment de la veritat i la vida no sembla que hagi estat preparat en els primers versets (en contraposició amb «camí» que, com ja hem vist, sí que ha estat preparat). Més encara, l'afirmació coordinada no sembla que autoritzi a inferir que la veritat i la vida siguin la fita del camí sense més ni més.

Ara bé, si tenim en compte que la segona part del verset diu que «ningú no va al Pare si no és per mi», aleshores sembla que sí que s'està implicant que la veritat i la vida podrien ser el que correspon a «Pare» en la segona part. En aquest sentit podrien ser la fita del camí. Però el text no ho diu, això. El text diu emfàticament que Jesús és el camí i la veritat i la vida. Per tant, sembla implicar que Jesús és ensems el camí i la fita, però que ho és en la mesura en què la veritat i la vida tenen a veure amb el Pare. El text no diu que el Pare sigui la veritat, ni tampoc diu que el Pare sigui la vida. El que el text està dient, tirant llarg, és que Jesús és el camí i que, en tant que és la veritat i la vida, porta al Pare.

Resumint: *hodos* és un terme clau de 14,6, ja que és el concepte que corona la preparació que tenim en el diàleg entre Tomàs i Jesús. En canvi, veritat i vida són afegits per a explicitar quelcom que no s'ha considerat rellevant d'esmentar en els versets anteriors. Per tant, sembla que el que es vol dir és que Jesús és el camí i que ho és en la mesura que és la veritat i la vida. Ara bé, fins aquí no hem dit res del significat de veritat i de vida que

tenim arreu de l'Evangeli. Ho hem de fer si volem arrodonir el significat de la formulació.

2.2. *El sentit de la veritat i la vida*

Els dos mots tenen una presència molt important en l'EvJn. «Veritat» (*alêtheia*) fins a 25 textos (20 en les cartes), «vida» (*zôê*), 36 textos en l'EvJn i 13 en les cartes. Es tracta, per tant, de dos mots molt significatius en la tradició joànica. Per altra banda podem dir que ambdós han estat detalladament estudiats i esbrinats.¹⁹

¿En quin sentit podem dir que la veritat i la vida són una explicitació del camí i de la fita del camí? La resposta és que no ho són de la mateixa manera. Vegem-ho. El mot «vida» (*zôê*) apunta més aviat a una realitat definitiva (un do dels darrers temps). És un mot amb fortes connotacions escatològiques.²⁰ En aquest sentit, el mot *vida* s'acosta molt a una fita última. Hi ha textos molt significatius en l'EvJn que apunten a aquest sentit: «Qui creu en el fill té la vida eterna» (3,34); «El qui creu, ha passat de la mort a la vida» (5,24). «Aquesta és la vida eterna, que et coneguin a tu, l'únic Déu veritable i aquell a qui has enviat, Jesús, Messies» (17,3). Podríem dir que la vida és un objectiu. I que ho és en la mesura que, en el text que ens ocupa, la vida és un bé escatològic al qual, sorprenentment, es pot tenir accés ja ara (*ap'arti* 14,7). Sembla que la vida és un bé accessible, malgrat que en principi caracteritzi els darrers temps. Aquest és un ensenyament que l'EvJn fa arreu. Jesús és la plenitud (p. ex.: «Jo sóc la resurrecció i la vida», 11,25).²¹

Estem en el missatge més innovador de la tradició joànica: l'oferiment de la vida que Jesús fa als seus interlocutors i que l'Evangeli fa als seus lectors, no és un oferiment que apunti a un futur llunyà, més o menys indeterminat; és un oferiment que es fa ara i aquí i al qual el lector pot accedir ara i aquí. Amb tot, cal tenir molt en compte que, segons l'afirmació de 14,6, el qui possibilita arribar a aquesta fita és Jesús, en la mesura que és camí, i en tant que és la veritat.

19. F. MUSSNER, *ZOH. Die Anschauung von «Leben» im vierten Evangelium unter Berücksichtigung der Johannesbriefe*, München 1952; POTTERIE, *La Vérité*, vegeu nota 16 *supra*.

20. *Ibid.*, I, 266.

21. Recordo que l'explicació del que s'anomena «escatologia de present» es troba sobretot en: J. BLANK, *Krisis. Untersuchungen zur johanneischen Christologie und Eschatologie*, Freiburg 1964.

Comparat amb el concepte de vida, el mot *veritat*, és un mot que fa referència a un esdeveniment «anterior» o, si es vol, a una etapa prèvia a l'entrada en la vida. La veritat és un mitjà d'arribar a creure. Hi ha textos joànics importants en aquest sentit: «Si romaneu en la meua paraula sou veritablement deixebles meus i coneixereu la veritat, i la veritat us farà lliures» (8,31-32). Coneixement de la veritat no és idèntic amb ser lliure. Una mica més endavant, la veritat és allò que Jesús revela perquè ho ha sentit prop de Déu (8,40). La veritat no és allò que es contempla o allò que s'assoleix amb la intel·ligència personal. La veritat és allò que Jesús ha comunicat i que convé acollir si volem accedir al creure, que és la vida.²²

Per tant, en un cert contrast amb la vida, la veritat no sembla una fita. Potser té quelcom de plenitud, però no és la fita última. Això se'ns diu d'una manera programàtica en el pròleg, en la mesura que s'afirma del *Logos* que conté la vida (1,3-4) i, per altra banda, s'afirma, del *Logos* que s'atansa, que és ple del do de la veritat (*kharis kai alêtheia*, és una hendíadis que es pot traduir pel do que és la veritat o pel do de la veritat 1,14).²³ La veritat és un do (això cal notar-ho) que porta a la plenitud del que Jesús, Messies, ha vingut a revelar. Aquest és el sentit dels versets 17-18 del pròleg. Recordem-los: «La llei fou donada per Moisès, però la gràcia i la veritat (que podríem traduir: la gràcia de la veritat) han vingut (s'han fet realitat) per Jesucrist. A Déu ningú no l'ha vist mai: el seu Fill únic, que és Déu i està en el si del Pare, és el qui l'ha revelat» (Jn 1,17-18).

En aquests versets la veritat és la revelació que Jesús ha fet palesa. Això es fa avinent amb una fórmula emfàtica: *ekeinos*, un pronom molt joànic, que sembla preparar l'afirmació de Jn 14,6: «És ell mateix qui l'ha revelat» (1,18). Com diu I. de la Potterie, «ell mateix és la revelació».²⁴

Aquest sentit del mot *aletheia* troba el seu rerefons en la literatura apocalíptica i sapiencial. En textos del llibre de la Saviesa (p. ex. 3,9), del llibre de Daniel (que parla del llibre de la veritat: 10,21) i també en la literatura de Qumran (1QH 7,26-27 = 1QH^a XV,26-27) tenim aquest sentit de veritat com a revelació dels misteris amagats, que corresponen al pla de Déu per a la humanitat. *Veritat* té, doncs, un significat de revelació que s'atansa com a pla de Déu que es fa manifest. Per això els membres de la secta de Qumran s'autoanomenen «la comunitat de la veritat» (1QS 2,24-26), tenen

22. TUÑÍ, *La verdad os hará libres* (Jn 8,32), 139-147.

23. POTTERIE, *La Vérité*, 117-241, sobretot pp. 139-141, vegeu la referència a l'obra de S. A. PANIMOLLE, *Il dono della Legge e la grazia della Verità* (Giov. 1,17), Roma 1974.

24. *Ibid.*, 141.

el privilegi de conèixer la veritat (1QM 13,12) i són un fonament de veritat per a Israel (1QS 5,5).²⁵

Resumint, el que hem remarcat és que, en els dos mots que determinen l'afirmació cristològica de Jn 14,6, mentre que la vida sembla apuntar a una plenitud que pertany al món del Pare, en canvi la veritat sembla una explicitació del camí: és la forma d'atansar-nos a la vida que, en últim terme, s'identifica amb Jesús.

El sentit de la fórmula «jo sóc el camí, la veritat i la vida» és, doncs: Jesús afirma que ell és el camí, en la mesura que és la manifestació del programa, del pla, del projecte que condueix a la vida (que és ell mateix, en tant que Jesús està identificat amb l'àmbit del Pare).²⁶

3. LA VERITAT I EL PLA DE DÉU

Ens queda un punt que volem almenys esmentar i que és com un allargament del que hem dit fins aquí. El tema és la relació entre el *Logos* i la veritat.

Pel que hem dit, Jesús és la veritat, és a dir, la revelació del pla de Déu per a la humanitat. Com també hem remarcat, aquest sembla el sentit dels darrers versets del pròleg i s'emmotlla prou bé a la dita que hem analitzat. Ara bé, no acaba de quedar clar que el *Logos* sigui també la veritat. Què és el que s'implica en aquesta distinció?

En un article de T. E. Pollard sobre el pròleg,²⁷ hi ha la proposta de llegir el pròleg de l'Evangelí com un himne de revelació més que no pas com un himne cosmològic. Segons aquesta proposta, el pròleg no és un himne a la creació, sinó un himne que remarca el sentit de revelació de l'aparició del *Logos*. No entraré pas en aquest argument, que bascula damunt la interpretació dels vv. 3-4 com referits més a la revelació del qui és la Paraula que no pas a la creació.²⁸ Que jo sàpiga, aquesta proposta, que es troba implíci-

25. *Ibid.*, 138-139.

26. «Esta afirmación de Jesús, de que él es "el camino", es más que una autorrevelación. Al igual que en todas las afirmaciones de *egô eimi* con un predicado, Jesús no sólo anuncia su identidad, sino también lo que hace», F. J. MOLONEY, *El Evangelio de Juan*, Estella 2005, p. 407.

27. «Cosmology and the Prologue of the Fourth Gospel», *VigChr* 12 (1958) 147-153 (segons cita de J. ASHTON, «The Transformation of Wisdom», en la seva obra *Studying John. Approaches to the Fourth Gospel*, Oxford 1994, p. 19).

28. Resulta palès que la traducció d'aquests versets és molt complexa, perquè la puntuació no acaba de quedar clara.

tament en una nota del comentari de Bultmann,²⁹ només ha estat recollida per Jean Lamarche en un article de 1964,³⁰ és esmentada en el comentari de R. E. Brown³¹ i és represa per J. Ashton en un treball de 1986.³²

La proposta es refereix al rerefons del concepte de *logos* i en concret recull una citació del *Manual de Disciplina* de Qumran que diu el següent: «Por su conocimiento existirá todo, / y todo lo que existe / es él quien lo asienta con sus cálculos / y nada se hace fuera de él.»³³

A part dels matisos de les traduccions que oferim en nota i que tenen com a objectiu subratllar si hi ha referència a la creació o no, convé tenir en compte que: *a)* el context de la citació de Qumran no fa cap referència a la creació; *b)* el marc de l'afirmació és la doctrina de Qumran que Déu ho controla tot, particularment pel que fa al destí dels humans; *c)* no resulta adient traduir el verb *hayah* per *crear* i tampoc el verb *a'shah*. El punt que interessa remarcar és el sentit de l'expressió *bmhshbtw*, que F. García tradueix «con sus cálculos», però que Vermès tradueix per «design» i E. Lohse per «plan». Els diccionaris no acaben de dirimir el tema. *Hshb* vol dir «pensar» i el substantiu que se'n deriva es pot traduir per «pensaments, projecte, pla».³⁴ Hi ha un bon nombre de textos que corroboren aquesta possibilitat: Is 55,8-9; Jr 29,11; 51,29; Mi 4,12; .Sl 33,10-11.

Per tant, la proposta és que *logos* i *aletheia* volen dir el mateix, com s'afirma en Jn 17,17 «*ho logos sou aletheia estin*»³⁵ I aquesta equivalència

29. *Das Evangelium des Johannes: Ergänzungsheft*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 1957, p. 12, que diu: «p. 19, zu A. 8, Ergänz: Beispiel für die orient. Tradition ist DSD 11,11: "und alles entsteht durch seine Erkenntnis (*bd'tw*), uns alles was ist, lenkt er nach seinem Plan (*bmhsbtw*), und ohne ihm kann nichts getan werden" (Übers. Von H. Bardtke).» Vgl. 1QH, Pl. X,2. La citació es refereix a IQS 11,11, però Bultmann no diu res més.

30. «Le Prologue de Jean», *RSR* 52 (1964) 497-537.

31. *The Gospel according to John*, I, New York, NY 1966, p. 6.

32. «The Transformation of Wisdom», *Studying John*, Oxford 1994, pp. 5-35.

33. Traducció de F. GARCÍA, *Textos de Qumran*, Madrid 1992, IQS 11,11, pp. 64-65. La traducció de G. Vermès diu el següent: «All things came to pass (*nhyh*) by His knowledge, / He establishes all things by His design / And without Him nothing is done (*y'shh*)» vegeu ASHTON, *Studying John*, 19. Hi afegeixo la traducció d'E. Lohse, que diu així: «Und durch sein Wissen ist alles entstanden / Alles, was ist, lenkt er nach seinem Plan / Und ohne ihm geschieht nichts», *Die Texte aus Qumran*, Munic: Kösel²1971, p. 41.

34. P. ex. F. ZORELL, *Lexikon Hebraicum et Aramaicum Veteris Testamenti*, Roma 1968, p. 273, tradueix el verb per «cogitavit, putavit, reputavit... praecogitavit rem agendam, intendit», etc.

35. L'equivalència entre *logos* i *alêtheia* s'insinua en 1,14: la paraula que es fa home i està plena del do de la veritat. Està fortament testimoniada en Jn 8,31-59: vv. 31-32: paraula i coneixement de la veritat; «busqueu matar-me perquè la meua paraula no s'obre camí dins vostre» (8,37) – «busqueu matar-me, a mi que sóc un home que us he dit la veritat» (8,40);

afavoreix que Jesús digui «Jo sóc la veritat.» El qui és la veritat és Jesús, no el *Logos*. Els textos de la gnosi parlen del *Logos* com el qui revela. «El *Logos* digué [...]» Aquesta forma de parlar sembla menys correcta en l'EvJn. La raó és que Jesús és la veritat, però el *Logos* no és la veritat.³⁶ Perquè la *sarx* sembla que «afegeix» quelcom. Jesús és certament el *Logos*, però és també Jesús de Natzaret (vegeu 1,45 i 6,41-42). Si Jesús és la veritat, és a dir la revelació, aleshores la identitat terrenal de Jesús pertany a la revelació que Jesús fa. Estem, d'alguna manera, en el marc de la visibilitat de la revelació (que també comporten els signes). Hem fet un pas des de la saviesa de l'AT a l'encarnació de la saviesa (del Verb). La saviesa encarnada forma part de la nostra nissaga. La revelació està arrelada en la nostra condició humana. Més encara, sembla que la nostra condició terrenal és part de la revelació.

Però el sentit d'aquesta visibilitat o la significació de la humanitat (visible) de Jesús sols la dóna a conèixer el Paràclit. Per això la veritat no és una conquesta de la nostra capacitat intel·lectual, sinó un do. Ho és per un doble motiu: perquè ve gratuïtament en Jesús Messies i perquè únicament es pot percebre com a tal mitjançant el Paràclit. En aquest sentit, la traducció de l'«hendíadis» *charis kai alêtheia* pel «do de la veritat» és bona. I es constitueix en una veritable definició de l'Evangeli.³⁷ Per tant, cal tenir en compte que el qui porta pel camí (Jesús) és l'Esperit, que és l'esperit de la veritat... o sigui l'Esperit que condueix en tots els racons de la veritat (d'aquesta manera optem per la variant textual de 16,13 «*en tei aletheiai pasei*», en comptes de «*eis ten aletheian pasen*»³⁸). L'evangeli ho lliga això, quan ens diu que «la vida eterna és que et coneguim a tu, l'únic Déu veritable, i a aquell que tu has enviat, Jesús-Messies» (17,3). Jesús de Natzaret

«perquè no compreneu el meu llenguatge? Perquè no podeu escoltar la meua paraula» (8,43) – «és perquè us proclamo la veritat que no em voleu creure» (8,45): TUÑÍ, *La verdad os hará libres (Jn 8,32)*, 132-147.

36. «Mais ce n'est que par l'Incarnation que la Parole est devenue Vérité, car c'est uniquement le Verbe incarné, l'homme Jésus qui nous révèle sa vie filiale, sa vie divine», POTTERIE, *La Vérité*, I, p. 272. I de forma encara més explícita: «Par conséquent, d'après la terminologie et la Théologie de saint Jean, le Logos de Dieu, le Verbe éternel du Père, indépendamment de toute Incarnation, n'est pas encore à proprement parler "la Vérité"», ibíd, 275.

37. Vegeu J. ASHTON, «The Story of Wisdom», en *Understanding the Fourth Gospel*, Oxford 2007, pp. 366-383, especialment pp. 378-383 (cal notar que aquest capítol no es troba en la primera edició de 1991).

38. Vegeu, per exemple, *Nou Testament, grec, llatí, català*, 302.

és el Fill-enviat. O sigui, el qui és la Paraula-feta home³⁹ és a dir, la Veritat que porta a la vida.

Josep Oriol Tuñí i Vancells
Av. Drassanes, 27, ent. 5a
08001 BARCELONA
CATALONIA (Spain)

(acabat en data 21.11.2008)

SUMMARY

The statement studied here, 'I am the way, the truth and the life' (Jn 14.6), is found in the context of Jesus' farewell speech. Adopting the literary genre of a 'last testament', it becomes a form of teaching, exhortation and highlighting the message that is presented to the gospel readers. The real-life situation of these disciples is that they have been expelled from synagogue worship and are experiencing crisis and depression. In that sense, some exegetes refer to this final section as the speech of comfort.

One of the key notions of the speech is that of belief (knowledge), linked to the Paraclete as well as to the theme of love. This is the heart of Johanine theology, which needs to be used to interpret Jesus' saying in 14.6. For knowing the way that Jesus represents, John provides two key words: life and truth. Jesus claims that he is the way, in so far as he is the manifestation of the plan, the project, the blueprint that leads to life (meaning himself, since Jesus is identified with the domain of the Father).

But the one who is the truth is Jesus, not the Logos. The reason is that Jesus is the truth, but the Logos is not the truth. For the sarx seems to 'add' something. If Jesus is the truth, that is, revelation, then the earthly identity of Jesus belongs to the revelation that Jesus gives. There is a step made here from the wisdom of the OT to the incarnation of wisdom (the Word). The revelati-

39. No em resisteixo a copiar un text del comentari d'E. Hoskyns que expressa això amb finesa i molt matisadament: «The humanity of Jesus [...] is propounded as the focus of revelation. Yet, even so, men do not see God merely in observing his humanity, but only through that perception of his humanity which comes through his Death and is specifically God-given. Nevertheless, here too, when once the God-given perception of the observable phenomenon, in this case the flesh of Jesus, is bestowed; when, that is to say, his *flesh* is apprehended by the believer, not historically, but theologically, it holds in itself the promise which is God's will for all humanity», F. N. DAVEY (ed.), *The Fourth Gospel*, London 1947, pp. 125-126 (convé tenir en compte que aquest capítol de la introducció va ser redactat per l'editor, F. N. Davey; tanmateix és clar que el text que hem reproduït reflecteix fidelment el pensament de Hoskyns).

on is rooted in our human condition. Not only that, but also it appears that our earthly condition is part of the revelation.

But the meaning of this visibility or the significance of the (visible) humanity of Jesus can only be made known by the Paraclete. Thus, truth is not a conquest achieved by our intellectual capacity but is rather a gift.